

היבטים לשוניים בפרשת תולדות תשף

דקדוקי מילים וחלקם בעלי שינויי משמעות בפרשת תולדות ובהפטרה, ובראשון של ויצא

כה כא **וַיַּעֲתָר**: העי"ן בשווא נח. **וַיַּעֲתָר לוֹ**: הטעם בעי"ן
כה כב **וַיִּתְרַצֵּץ**: צד"י ראשונה בשווא נע ולא בחטף
כה כב **וַתֵּלֶךְ לְדֶרֶשׁ אֶת-ה'**: טעם טפחא בתיבת **וַתֵּלֶךְ**
כה כג **וְלֹא־מִלֵּאִם**: בשתי התיבות הלמ"ד בשווא נח וללא דגש אחר מ"ם השימוש. יש להקפיד לבטא את האל"ף העיצורית (לא: **וְלֹא־מִלֵּאִם**) וכן על הפרדת התיבות
כה כח **וְרִבְקָה אֶהְבֶּת אֶת-יַעֲקֹב**: טעם טפחא בתיבת **וְרִבְקָה**
כה ל **הִלְעִיטָנִי**: הלמ"ד בשווא נח. **עַל-כֵּן קָרָא-שְׁמוֹ אֲדֹם**: הטעמה משנית ברי"ש
כה לא **וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב**: הטעמים טפחא אתנח ובהמשך כה לג **וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב** הטעמים מונח (שופר הולך) רביע.
כה לב **וְלִמָּה-זֶה לִי**: טעם טפחא בתיבת **לִי** בלבד, אין לצרף לה את המילה 'זה' כאילו כתוב: **וְלִמָּה זֶה-לִי**
כה לג **הַשֹּׁבֵעָ לִי**: טעם נסוג אחור לשי"ן, הבי"ת בשווא נע. **וַיִּשָּׁבַע לוֹ**: הטעם לא נסוג אחור
כה לד **וַיֵּאכַל וַיִּשְׁתַּ וַיֵּקֶם וַיֵּלֶךְ**: הראשון והשלישי במלעיל, השני והאחרון במלרע
כו ג **וַאֲבִרְכָךְ**: הרי"ש בשווא נע וכ"ף סופית דגושה
כו ה **מִצֹּתַי חֲקֹתַי וְתוֹרָתִי**: רבים הקוראים המשתבשים בסיום הקריאה וקוראים כאילו טעם טפחא בתיבת 'חקותי'
כו ז **אֲחֹתִי**: הטעם נסוג לחי"ת, מלעיל, כן הדבר גם בהמשך בפס' ט
כו ח כ **אֲרָכּוּ-לוֹ**: המילה **כִּי** בטעם מונח ואינה מוקפת. יש להסדיר היטב את קריאת **אֲרָכּוּ-לוֹ** כאשר הרי"ש בשווא נע וההטעמה בלמ"ד
כו י **וְהִבֵּאתָ**: הטעם בתי"ו²
כו יב **מֵאָה**: במלרע
כו יד **וַיִּקְנֶאָה**: הנר"ן רפה ובשווא נח
כו כב **וַיַּעֲתֶק**: העי"ן בשווא נח. **רָבּוּ**: במלרע
כו כה **וַיֵּט-שָׁם**: היר"ד בסגול
כו כט **אִם-תַּעֲשֶׂה**: השי"ן בצירי. **אֵתָה עֲתָה**: הראשון באל"ף והשני בעי"ן!
כו לב **וַיֹּאמְרוּ לוֹ**: טעם נסוג אחור ליר"ד
כו לד **וְאֵת-בְּשָׂמֹת**: הבי"ת בקמץ רחב והשווא בשי"ן נע
כו לה **מֶרֶת**: טעם נסוג אחור למ"ם

¹ בחלק מהדפוסים הגעיא בקר"ף, כי היא בהברה השנייה לפני הטעם, וכן הוא בעין הקורא, אבל במדויקים הגעיא ברי"ש.

² לפי רש"י והתרגום אין זה וי"ו ההיפוך.

כז א וַתִּכְהֶינָּה: הכ"ף בשווא נח ואחריה ה"א בסגול, אין לבטא את הכ"ף כאילו היא זו שמנוקדת בסגול
 כז ד תִּבְרַכְךָ: על אף הקושי, הכ"ף הראשונה בשוא נח וכן הדבר בפסוק כה
 כז ז וַאֲבִרְכָּה: הכ"ף הראשונה בשוא נח
 כז י יִבְרַכְךָ: הכ"ף הראשונה בשוא נח
 כז יב כַּמְתַּעֲתַע: העי"ן בשוא נח והת"ו אחריה דגושה
 כז יג קִלְלָתְךָ: על אף הקושי, הלמ"ד הראשונה בשוא נח
 כז יט וַאֲכָלָה: האל"ף בקמץ חטוף (קטן) והשוא בכ"ף נח³. תִּבְרַכְנִי: לפי שיטתנו יש לקרוא כל השואים
 בר"ש של "ברך" בשוא נע ולא בחטף פתח
 כז כא וַאֲמַשְׁךָ: געיה במ"ם בקיבוץ והשי"ן אחריה בשווא נע
 כז כה הַגֶּשֶׁה לִי וַאֲכָלָה: בניגוד לפסוק יט לעיל, כאן האל"ף בחולם והכ"ף בשווא נע. והמשמעות
 שונה. וַיָּבֹא לוֹ: טעם נסוג אחור ליר"ד
 כז כו וּשְׁקָה-לִי: השי"ן בשוא נח⁵
 כז כז כִּי־רַיַח שְׂדֵה: יש להיזהר לא להוסיף ה"א הידיעה בראש התיבה השנייה
 כז לג וַיָּבֹא לִי: הטעם נסוג ליר"ד הראשונה. וַאֲבִרְכָּהוּ: הו"ו בקמ"ץ
 כז לו וַיַּעֲקֹבְנִי: העי"ן בשוא נח ולא בפתח וכ"ש לא בחטף פתח
 כז לח הַבְּרָכָה: ה"א השאלה, החטף פתח בב"ת שלאחריה אינו אלא להורות על קריאה בשווא
 נע: הַבְּרָכָה
 כז מה לָמָּה: במלרע
 כח ד לֵךְ וּלְזִרְעֶךָ אֲתָדָּ: טעם טפחא בתיבת לֵךְ
 כח ט מַחֲלֵת: | המ"ם בקמץ ולא בפתח
הפסרת תולדת, מלאכי א א – ב ז:
 א ו אָנִי: במלעיל וכן הדבר גם בהמשך הפסוק אָנִי⁶ וכן הדבר גם בפס' יד
 א ז בְּאִמְרָכֶם: המ"ם בקמץ קטן, בן הדבר גם בהמשך פס' יג
 א ח הִירָצֵךָ אֹ: יש לשים לב לשילוב המעט נדיר של פשטא ולאחריו יתיב
 א ט וַיַּחַנְנוּ: החי"ת בקמץ קטן. הִיִּתָּה זֹאת: טעם נסוג אחור לה"א הראשונה

³ הקורא בקמץ רחב ובשוא נע משנה משמעות, עיין במש"כ מגן אברהם אורח חיים סימן תקפב ס"ק ד: זכרנו קְתַבְנוּ בחטף קמ"ץ.

⁴ יש לדון אם המ"ם בתנועה גדולה או קטנה, כי יש כאן שורש כפולים מ.ש.ש, ולכן השי"ן הייתה צריכה להדגש כמו וַיִּשְׁלַח בפסוק יב; אלא שמשום מה נפל כאן הדגש ונוספה געיה. לולא הגעיה היינו מחליטים שהוא שוא נח. במציאות הגעיה כאן במקום שהיה צריך להיות דגש, יש כנראה ראייה שהשוא נע.

⁵ אין להשגיח בחטף בתנ"ך קורן. וכל שכן לאור העדות שבכא"צ יש שוא ללא געיה (בנוסף לעדות יש צילום של דף זה מכתר ארם צובה).

⁶ במקרה זה התלישא אינו מראה את מקום ההטעמה אבל הקמץ שבאל"ף מעיד על כך כי הטעם באות זו, לולא כן הייתה מנוקדת בחטף פתח

א י וִיסָגֵר: וּאִי הַחִיבוֹר מְנוֹקֶדֶת בְּשׁוּא. אֵין-לִי: הַטַּעַם בְּלִמָּד, אֵין לְהַטְעִים אֶת הָאֱלֹהִים

א יד מְשַׁחֵת: הַמִּים בְּקִמְץ קֹטֵן. וְשְׁמִי נִזְרָא בְּגוֹיִם: טַעַם טַפְחָא בְּתִיבַת וְשְׁמִי

ב ג וְזִרְיָתִי: טַעַם נִסּוּג אַחוֹר לִרִישׁ

ב ד אֶת הַמְצוּה הַזֹּאת: טַעַם טַפְחָא בְּתִיבַת אֶת

ב ו וְעוֹלָה לֹא-נִמְצָא בְּשִׁפְתָיו: טַעַם טַפְחָא בְּתִיבַת וְעוֹלָה

ראשון של ויצא:

כח יא מְרַאשְׁתִּיו: הַמִּים בְּשׁוּא וְהָאֱלֹהִים חֲטוּפָה

כח יד כְּעֶפֶר: הַעֲמָדָה קֹלָה בְּכִי לְמִנוּעַ הַבִּלְעַת הַעִין חֲטוּפָה

כח טו אֶעֱזָבָה: הַזֵּין בְּקִמְץ חֲטוּף (קֹטֵן) וְהִבִּיל בְּשׁוּא נח. אֶת אֲשֶׁר-דִּבַּרְתִּי לָךְ: יֵשׁ לְהַקְפִּיד עַל

מִיקוֹם הַטַּעַמִּים וְלִהְיִמָנַע מִקְרִיאָה אֶת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לָךְ

כח טז מְשַׁנָּתָה: יֵשׁ לְהַקְפִּיד עַל קְרִיאַת הַדָּגֶשׁ שְׁבִשִּׁין, שֶׁלֹּא יִהְיֶה כְּאִילוּ מְדוּבָר עַל לִימוּד

מִשְׁנָה. וַיֹּאמֶר: בְּזִק"ג וְלֹא בְרַבִּיעַ.

כח כ וְנִתַּן-לִי: גַּעִיָּה בְּנִין

כח כא לְאֱלֹהִים: הָאֱלֹהִים כָּלֵל אֵינָה נִשְׁמָעַת

כח כב עֲשֹׂר אֶעֱשְׂרֶנּוּ לָךְ: טַעַם טַפְחָא בְּתִיבַת עֲשֹׂר, אֵין לְחוּשׁ לְאוֹתָם סְפָרִים אֲשֶׁר הַטְעִימוּ

בְּטַעוֹת עֲשֹׂר אֶעֱשְׂרֶנּוּ לָךְ

כה כב יְהוּדָה גִּנוּט 'אֶחָד תַּרְגוּם' הַעֲרוֹת בְּתַרְגוּם

וַיִּתְּרָעוּ הַבְּנִים בְּקִרְבָּה. ת"א וְדַחֲקִין בְּנִיָּא בְּמַעְהָא. מִרְשִׁי וְיִתְרֵה הַמֶּלֶךְ עוֹלָה כִּי 'וַיִּתְּרָעוּ' הַתַּפְעֵל⁷ מִלְשׁוֹן 'רְצִיצָה' שֶׁהִיא דַּחֲקָה אוֹ מַעֲיָכָה כְּמוֹ וַתִּרְץ אֶת גִּלְגָּלְתָּהּ (שׁוּפְטִים ט, נג) כִּי רִצֵּץ עֶזְב דָּלִים (אִיּוֹב כ, יט) [וְעַד כִּדִּי שְׁבִירָה עֵי חֲזֻקוֹנִין], וְמֵה שֶׁדִּרְשׁוּ חֲזוֹ"ל יַעֲקֹב רַץ וְכו', זֶה מִדִּרְשׁוֹ וְכְמוֹ שֶׁפִּי' רִשִּׁי לְהַדְיָא, וְלִפִּי"ז אֶתִּי שֶׁפִּיר עִם שִׁיטַת הַתַּרְגוּם.

אֲבָל הַרְשָׁבִים [וְכ"ה בְּאֵב"ע] חוֹלֵק וְלִשְׁיטַתּוֹ בְּפִשׁוּטּוֹ הוּא לְשׁוֹן רִיצָה וּמִרְוּצָה וְכְמוֹ שִׁיאֲמַר מִן לֵן מִתְלֻוֹנָנִים וּמִן קָם מִתְקוּמָמִים וּמִקְשָׁה עַל פִּירוּשׁ רִשִּׁי דִּא"כ הוֹלִל וַיִּתְּרָצוּ⁸, כְּמוֹ שִׁיאֲמַר מִן נִגַּף יִתְנַגֵּפוּ וְכִדּוּ, וְעֵי' בְּרִד"ק שֶׁנִּסְתַּפֵּק אִם הוּא לְשׁוֹן רִיצָה מִשׁוּרֵשׁ רו"ץ אוֹ לְשׁוֹן רְצִיצָה מִשׁוּרֵשׁ רִצֵּץ וְכִתְבֵּי הַפְּרָשָׁה כִּי לְכַאוּרָה אֵין לְהַכְרִיעַ מִת"א, כִּי י"ל שֶׁוְדַחֲקִין אֵינוֹ תַּרְגוּם מִלּוּלִי, אֲלֵא "הַמִּרְתָּ הַסִּיבָה בְּתוֹצָאָה" בְּמִקוֹם הַסִּיבָה הַרִיצָה אוֹ הַרְצִיצָה תַּרְגוּם בְּתוֹצָאָה שֶׁדַּחֲקוּ זֶה אֶת זֶה, וְנִרְאָה שֶׁכֵּן מִסִּיק, אֲבָל מִבִּיא אֶת דְּבָרֵי 'אוֹר

⁷ א"ה. הַתַּפְעֵל כֵּאֵן אֵינוֹ עַל דֶּרֶךְ הַשְּׁלָמִים אֲלֵא עַל דֶּרֶךְ עִי' וְכַפּוּלִים, וְלִפִּי מָה שֶׁנִּרְאָה בְּהַמְשָׁךְ הַפּוּעֵל רִצֵּץ נִמְצָא בְּמִקְרָא גַם עַל דֶּרֶךְ הַשְּׁלָמִים.

וְלַעֲנִיין דְּבָרֵי הַרְשָׁבִים, יֵשׁ כְּאֲמוֹר צוּרָה שֶׁל יַעֲקֹב (בְּרֵאשִׁית א, כ), שֶׁלִּפִּי ר' אֱלִיהוּ בַּחוּר הוּא בְּנִיין פִּיעֵל, וְלִדְעַת הַרְד"ק הוּא הַבְּנִיין הַמְרֻבָּע. כֵּאֵן הַרְשָׁבִים יוֹצֵר בִּידוּל בֵּין עַל דֶּרֶךְ הַשְּׁלָמִים וּבֵין עַל דֶּרֶךְ עִי' (מְרֻבָּע) וְצָרִיךְ הַשְׁוָאָה לְמִקְוֹמוֹת נִסְפִים.

⁸ א"ה. נִקְדַּחְתִּי עַל דֶּרֶךְ פִּיעֵל שְׁלָמִים בְּדָגֶשׁ בְּצִדִּי, עַל דֶּרֶךְ וַיִּקְצַע (שׁוּפְטִים א, 1).

התרגום' כי 'ודחקין' נתייחד לדחיקת הגוף כמבואר בפסוק וְאֵת לְחֵצֵנוּ (דברים כו, ז) ת"א ודוחקנא, והיא כאמור שיטת הרשב"ם.

וצ"ב לשי' מדוע בחר אונקלוס לפרש דוקא לשון דחיקה בעוד שיכול לפרש ברווחה לשון מרוצה, ונראה דהוה קשיא ליה לשון 'ויתרוצצו' היינו נתפעל, דהא ניחא אם נפרש לשון דחיקה, כיון שהיו שניהם במקום צר ודחוק, ממילא נתדחקו ויתרוצצו שם, אבל אם נפרש לשון מרוצה, מה מנע מן הכתוב לכתוב 'וירוצו הבנים בקרבה', מי הפעילם לרוץ עד שנעשו 'מתרוצצים'? לכן פירש לשון דחיקה. [א"ה. אני מתקשה להבין. בלשוננו ריצה פירושה התרחקות מהירה ממקום, זה אינו שייך בבנים בבטן אמם]

נאם כי לפי דרושו (ולהרשב"ם היינו פשוטו) כשהיתה עוברת וכו' יעקב רץ וכו' א"כ שפיר י"ל שבית המדרש או להבדיל בית הע"ז גרמו להם לרוץ ושפיר אפשר לפרש שנתפעלו, מ"מ אונקלוס ביכר לפרש את הפשט שיתאים עם לשון נתפעל, שזהו גם לפי פשוטו ואי"צ להגיע לדרושו, ודו"ק]. ע"כ יהודה גנוט. **א"ה. נשאר עוד לדון על לשון הבינוני (הווה) בתרגום, למה לא נקט לשון עבר ודחקו.**

כה כג חננאל מאק פרופ' חננאל מאק, המחלקה לתלמוד ולתורה שבעל פה, אוניברסיטת בר-אילן.

בן יכבד אב - המאמר מוקדש לזכרם של הורי, עמנואל ומרים מאק ז"ל, שימי פטירתם חלים בשבוע זה.

פירוש אבן עזרא למשפט "ורב יעבוד צעיר" - טעות (של מי?) או שינוי יזום

בפירושו של ר' אברהם אבן עזרא למילים 'וְרַב יַעְבֹּד צָעִיר' (בראשית כה, כג), שנאמרו לרבקה בעת הריונה הכפול, נכתב: "ורב - הוא הפועל, וכן 'בֵּן יַכְבֵּד אָב' (מלא' א"ה). ועוד אפשר זה הפסוק".

הבעיה המטרידה את הפרשן מובנת: המשפט 'ורב יעבוד צעיר' ניתן לפירוש בשני כיוונים מנוגדים: הרב, הוא עשו הבכור, יעבוד את יעקב הצעיר, או להפך: את הרב יעבוד הצעיר, כלומר יעקב יעבוד את עשו הבכור. הקושי בפסוק שלפנינו נובע מהיעדרה של מילת היחס "את", שתכליתה בין השאר למנוע שאלות מסוג זה. **[א"ה. לא דק, ע"י ראב"ע שמות י ח זאל תחשב כי מלת את לאות על הפועל, בעבור שחזא נמצא כן ברבים; וימצא עם הפועל: "וְרַב יַעְבֹּד צָעִיר" (שמואל א, י, לד)!! ואחרים ככה.]** בעיה דומה קיימת בפירוש הפסוק דלעיל מספר מלאכי, שמתכונתו מקבילה ממש לפסוק שלנו, אלא ששם מתפרש הכתוב מאליו: ברור שעל הבן לכבד את אביו וזו היא דרכו של עולם, ולא להפך. ההקבלה המבנית ברורה: בשני המקרים הדומים א' הוא הפועל - כלשונו של אבן עזרא - וב' הוא מושא הפעולה, ומכאן עולה פירושו הנכון של המשפט אצלנו: עשו הוא שעתיד לעבוד את יעקב.⁹

לכאורה ייטיב המעיין בדברים אלה לעשות, אם יפנה אל פירושו של אבן עזרא לספר מלאכי על מנת להשלים כמובטח את ברור הסוגיה במקום המתבקש. אבל כאן מצפה לו אכזבה: אמנם ראב"ע מתייחס בפירושו למלאכי אל יחסי בן ואב, אך אין הוא נוגע כלל בבעיה הלשונית שלשמה גויס הפסוק ממלאכי אל הפירוש לפרשה שלנו. האם שכח הפרשן את הבטחתו לאמור: "ועוד אפשר זה הפסוק"?

התשובה לשאלה זו שלילית, אך היא צריכה עיון ותיקון. אכן, אבן עזרא ממלא אחר הבטחתו, אך הוא אינו עושה זאת בפירושו למלאכי כי אם בפירושו לספר מיכה (ז:1), אף הוא מנביאי תרי עשר. ושם נאמר: "בֵּן מְגִבֵּל אָב בֵּת קָמָה בְּאֶמָּה כָּלָה בְּחִמְתָּה אִיבֵי אִישׁ אֲנָשִׁי

⁹ אבל ראו את דברי רד"ק, שהכיר את כתבי ראב"ע, ובכל זאת העמיד את הדברים בסגנון פחות חד-משמעי.

ביתו¹⁰. מתכונתן הלשונית של שלוש המילים הראשונות של המשפט מנבאות מיכה מקבילה אפוא לזו שבפרשתנו ולזו שבמלאכי, על אף הניגוד המוחלט שבין המציאות הנתעבת המתוארת במיכה לזו הראויה והמכובדת שבמלאכי. וכאן, במיכה, אבן עזרא כותב: "פועל קודם, כמו 'וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר'", ממש כפי שנכתב בפירושו לפרשתנו. וכדאי לציין גם את דברי הפרשן על הפסוק באיוב (יד:ט) "אֲבָנִים שֶׁחֲקוּ מֵיָם": "המים הם מְשַׁחֲקִים האבנים",¹¹ וכאן כמובן ההקבלה מהופכת: ב' הוא הפועל וא' המושא.

נראה אפוא שראב"ע התכוון בהבטחתו בפרשתנו לדבריו העתידיים על פסוקו של מיכה "בֵּן מִנְבֵּל אֵב", שבהם הוא חוזר אל "וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר", ולא אל דבריו במלאכי. היה עליו אפוא לנסח את דבריו בפרשתנו כך: '...וְרַב הוּא הַפּוֹעֵל, וְכֵן בֶּן מִנְבֵּל אֵב... ועוד אפשר זה הפסוק'. מדוע אפוא מצוטט הפסוק של מלאכי בפירושו כאן ולא זה של מיכה, ומה היא העילה לשיבוש זה?

לשאלה זו אני מבקש להציע שלוש תשובות אפשריות.

האחת מניחה שהציטוט בפרשתנו כפי שהוא לפנינו הוא הנכון והמקורי, והיא תולה את השיבוש כבר באבן עזרא בעצמו. שנים רבות חלפו בין חיבור פירושו לבראשית לבין יצירת הפירוש לתרי עשר.¹² במהלך אותן שנים הרבה ראב"ע לנדוד בדרכים בין ערים ומדינות ולא תמיד נמצאו לו ספרים ואף לא כתביו שלו עצמו לעיון ולהמשך מפעלו הפרשני. כשהגיע אל פירוש תרי עשר היה ראב"ע מודע לבעיה הנידונה כאן, ואף זכר את הבטחתו, אבל שכח מה הייתה הדוגמה שהביא בדבריו בפרשת "תולדות". לכן התייחס הפרשן אל הבעיה כבר בהיקרות הראשונה שלה בתרי עשר, כלומר בפירושו למיכה,¹³ וגם כאן מפנה ראב"ע את קוראיו אל הפסוק ממלאכי "בֵּן יַכְבֵּד אֵב". לפיכך ראה הפרשן את עצמו פטור מלשוב ולדון בדבר במקומו הראוי, בפירושו למלאכי.¹⁴

שתי התשובות הבאות מניחות שהנוסח הקיים בדברי ראב"ע כאן הוא משובש, וכי בפירושו לפרשתנו הוא דיבר על הפסוק במיכה. לפי שתיהן תלוי השיבוש במעשיהם המכוונים של מעתיק או מעתיקים, ולא של המחבר עצמו.¹⁵ לפי הפתרון השני המוצע, קרא המעתיק הקדמון של הפירוש את דברי אבן עזרא אל נכון, וגם זכר את ההפניה המקורית אל הפסוק

¹⁰ **א"ה**. בלי קשר לנושא, פסוק זה מופיע בסוף מסכת סוטה במשנה (ט טו) ובברייתא בתלמוד ירושלמי (גם ונציה) ובבבלי (לפי אחת הגרסאות זו ברייתא ולא משנה, וכך מסתבר). בן **מנוול** אב בת קמה באמה כלה בחמותה איובי איש אנשי ביתו פני הדור כפני הכלב הבן אינו מתבייש מאביו ועל מה יש לנו להשען על אבינו שבשמיים: הגרסא **מנוול** בוי"ו ולא בבי"ת משותפת לכל מקורות חז"ל שמצאתי. יש מגיהים שהשוו ללשון המקרא **מִנְבֵּל**.

¹¹ אמינות הנוסח של קטעי אבן עזרא המצוטטים כאן מגובה [א"ה. יצחק אבינרי ז"ל התנגד מאוד לשימוש במלה 'גיבוי' הוא טען שזו השפעת האנגלית backing, וזו מלה מיותרת (נוסף לזה שבלשון חז"ל מתקשר לגביית חוב), וכן הפעלים הנלווים לְגִבּוֹת וּכְד'] בכתבי היד האמינים של פירושו, ואכמ"ל.

¹² פירוש אבן עזרא לתורה נכתב ככל הידוע בראשית שנות תתק של האלף החמישי, בעת שהותו באיטליה. פירושו לתרי עשר נכתב בצרפת בשנות תתק"ז.

¹³ קיימות כמה מסורות בדבר סדרם הפנימי של נביאי תרי עשר בצד זו הרווחת, ועל פי כל כולן מיכה קודם בתוך הקובץ למלאכי.

¹⁴ אין לראות את התופעה שלפנינו כביטוי של הערת ע"צ מלמד על דרכו הפרשנית של ראב"ע שלפיה: "יש פסוקים שנתפרשו שלא במקומם, ובמקומם לא נתפרשו". ראו: ע"צ מלמד, מפרשי המקרא, דרכם ושיטותיהם, ב, הוצאת מגנס, ירושלים תשל"ה, עמ' 548 – 550.

¹⁵ המציאות של טקסטים קדומים שחלו בהם ידי מעתיקים – אם במזיד ואם בשוגג – מוכרת יפה מתוך ביקורתם של חכמים רבים וידועים בתקופות שונות. ראו למשל את דבריו החריפים של רבנו תם, בן דורו, מכבדו ומכובדו של אבן עזרא, בהקדמתו ל"ספר הישר" שלו.

במיכה, אבל הדבר לא נראה בעיניו. כאמור, פסוקו של מלאכי מתאר מציאות מתוקנת ויחסי משפחה ראויים, בעוד שהפסוק של מיכה מעלה מערכת קשה ומכוערת של יחסי אבות ובניהם, בנות ואימותיהן, כלות וחמיותיהן, איש ואנשי ביתו. המעתיק נטל אפוא רשות לעצמו להמיר רע בטוב, ומאחר שמשמעות ההקבלה ומסקנתה אכן אינן משתנות עם החילוף, העדיף לשתול בדברי ראב"ע את הפסוק הנאה והמכובד ולא את היפוכו.¹⁶ ההצעה השלישית חוזרת ומעלה אפשרות של טעות שהתחוללה כאן, אבל הפעם הטועה הוא אותו מעתיק רחוק ולא ראב"ע בעצמו. פרק א' של מלאכי (והמשכו בחלק מפרק ב') נקרא בציבור כמעט בכל שנה כהפטרה לפרשתנו, בעוד שפרק ז' של מיכה אינו נקרא כלל כהפטרה, וזאת על פי המנהגים המקובלים ברוב קהילות ישראל כבר מימי הביניים ואף קודם לכן.¹⁷ גם כיום מוכר הפסוק "בֵּן יִכְבֹּד אָב" לרבים מבאי בית הכנסת ולומדי המקרא, וזכרו עולה בייחוד בשבת פרשת "תולדות", בעוד שהפסוק ממיכה אינו ידוע אלא למעטים. לא יפלא אפוא, שאותו מעתיק קדמון – שספק אם הכיר את הפסוק ממיכה – טעה בדבר והחליף את הפסוק המקורי והנשכח שהביא אבן עזרא בדבריו, בזה המוכר ברבים ומשולב בהפטרה לפרשתנו. ואמנם, חלק ניכר מדברי מלאכי בפרק זה מוקדש לעדיפותו של יעקב בעיני ה' על פני עשו השנוא, ונמצא שדברי מלאכי הם כעין הבהרה והרחבה של הפסוק "וְיָבֹד יַעֲבֹד צִעִיר". פסוקו של מיכה לעומת זאת אינו נוגע כלל ועיקר אל יחסי עשו ויעקב. כך טעה אפוא אותו מעתיק נעלם וטעותו נשתמרה לדורות. הוא אשר אמרנו בפתחה של רשימה זו: "בפירושו של אבן עזרא... נכתב...", אך לא: 'אבן עזרא כתב בפירושו. ע"כ פרופ' חננאל מאק.

כו יב וַיִּזְרַע יִצְחָק בְּאֶרֶץ הַחֹמָה בפרקי דרבי אליעזר (היגר) לב, או לג (דפוסים) ר' אליעזר אומר וכי זרע דגן זרע יצחק, חס ושלום, אלא לקח כל מעשר ממונו וזרע צדקה לעניים ולאביונים, כשם שאתה אומר זרעו לְכֶם לְעִדָּה קָצְרוּ לְפִי חֶסֶד (הושע י, יב). דברי חז"ל אלה תמוהים למדי. האם נגיד שגם רעיית הצאן של אבותינו היתה צדקה? מסביר הרד"ל (ר' דויד לוריא) כי האבות היו גֵּרִים בארץ, ללא קביעות מקום, ובכלל מיצחק החלה הגלות. ולכן חלילה שיצחק יעבור על זה וישתקע בקרקע. אחר כך מעיר שיעקב קנה חלקת השדה, ומתרץ שזה היה רק לנטות אוהל (וזה גרם למעשה דינה). גם פירוש מהרז"ו בדרך זו, וכן נראה מהריב על הבארות, והלשון חס ושלום הוא מפרש שיצחק עצמו התעסק ולא עבדיו (אע"פ שבלשון הפסוק אין משמעות שיצחק עצמו זרע). יתכן שהלשון חס ושלום אינו שיש בזה איסור או דבר רע, אלא רוצה להביע בחזקה את הניגוד.

שלחו אלי שגם האדמו"ר מחב"ד דן בזה
על הפסוק "ויזרע יצחק" נאמר בפרקי דר"א (רפ"ג) "וכי יצחק זרע דגן ח"ו. אלא לקח את כל מעשר ממונו וזרע צדקה לעניים".

¹⁶ על הוספות מעתיקים לפירושו של אבן עזרא ראו: מלמד (הערה לעיל), עמ' 533 – 534.
¹⁷ לפרטים ראו את רשימת ההפטרות לכל שבתות השנה ומועדיה שבסוף כרך י' של האנציקלופדיה התלמודית. פרק ז' של מיכה כלול אמנם בשתי הפטרות שהיו נהוגות בארץ ישראל בתקופת התלמוד, עת נהגו לסיים את סדרי קריאת התורה בשלוש שנים (או יותר), אך הדבר אינו נוגע למנהג הכבלי שנהג באירופה בימי הביניים. אותן הפטרות מותאמות לסדרים שוב אֶל אֶרֶץ אֲבוֹתֵינוּ (בר' לא:ג) ו"וַיִּקְרָא אֶל מִשְׁחָה" (וי' א:א). ראו: יוסף עופר, "רשימת ההפטרות לפי המנהג התלת שנותי", תרביץ נח, תשמ"ט, עמ' 185–173. המאמר כלול גם בקובץ מקראה בחקר התפילה, ירושלים תשס"ג, בעריכת החתום מעלה, עמ' 361 – 373.

ולכאורה תמוה, מהו גודל הפלא בזה שיצחק זרע דגן, עד כדי כך שאומרים ע"ז "חס ושלום"?

יש לבאר זה ע"פ מה שכתוב בספר התניא¹⁸ (פכ"ג) על האבות הקדושים ש"הן הן המרכבה שכל איבריהם היו קדושים ומובדלים מעניני עולם הזה . . כל ימיהם".

ובספר תורת חיים (לכ"ק אדמו"ר האמצעי נ"ע) מבאר שמהטעם הזה היו האבות רועי צאן דווקא, כי "אין בעסק זה שום טרדא כלל, וכל היום יוכל להיות פנוי מכל מחשבה בְּלִתִּי לֵה' לְבַדּוֹ (שמות כב, יט)". משא"כ "בעבודת האדמה יש טרדא ודאגה בחרישה וזריעה וקצירה" (תורת חיים ויחי קב, ב).

ולכן תמה במדרש "וכי יצחק זרע דגן ח"ו", והיינו, דאין אפשר להיות שיצחק שהי' קדוש ומובדל מעניני עוה"ז, התעסק ב"זריעה וקצירה" ח"ו!

וע"ז מתרגם, שזריעת יצחק גם היא הייתה "בְּלִתִּי לֵה' לְבַדּוֹ", כי לא זרע "דגן" כי אם "זרע צדקה לעניים", ולכן אין בזריעתו את הדגן ענין גשמי, אלא "רצון העליון לבדו". (ע"פ לקוטי שיחות ח"ה¹⁹ עמ' 74)

יש לציין שבפשוטו של מקרא יצחק אכן זרע דגן, וכמבואר ברש"י ובתרגום.

ושוב על ההסבר של איבריהם היו קדושים ומובדלים מעניני עולם הזה ... כל ימיהם הרי לא חסרו ליצחק עבדים ושפחות לעשות את הכל בשבילו.

פֶּן לַחֲכָם וַיִּחַכֶּם-עוֹד

אנא אל תמנעו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע

שם): <http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

אם אתה מתעניין

בהגטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בעניינים לשוניים

☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכתבים ☺

¹⁸ שם הספר הוא 'ליקוטי אמרים' או 'ספרן של בינונים', אבל קיבל את הכינוי 'תניא' בגלל המלה הראשונה 'תניא' בספר. המאמר המובא שם בסוף פ"ג של תלמוד בבלי נדה הוא מימרא של אמורא ולא כל כך מתאים לקרוא לזה 'תניא', אבל נאמרו תירוצים שהמאמר שם (משביעין אותו) מובא במקומות אחרים במדרש תנאים.

¹⁹ יש ליקוטי שיחות לפי סדר השנים, כל שנה והמאמרים שנאמרו באותה שנה; מאוחר יותר סידרו ליקוטי שיחות בסדר פרשות השבוע.